

arabesk

Over Simeon ten Holt

J. Heymans

UITGEVERIJ IJZER

inhoudsopgave

ouverture	9
Episode 1 – De Berger Bende	47
Episode 2 – De toonmeester	86
Episode 3 – De buurman	153
Episode 4 – Het nevelhuis	193
Episode 5 – De Cantorij	284
Episode 6 – De citadel	345
slotakkoord	371
Woord van dank	387
Verantwoording	391
Het werk van Simeon ten Holt	393
Arabesk: de cd	411
Geraadpleegde literatuur	413
Namenregister	421

ouverture

9

Wat zweeft daar? Een libel? Zou dat elegante insect zijn afgekomen op de ‘moedwillige verstoringen van de stilte’ die de pianist in het midden van de muziektent op zijn instrument teweegbrengt? Terwijl zijn vingers met een duivelse souplesse over de toetsen dansen, speelt zich boven zijn hoofd een wonderlijk schouwspel af: de zojuist gesignaleerde libel is daar nogal doende. Het blauwe fabeldiertje, ongetwijfeld uit de familie der glazenmakers, beschrijft allerlei nauwelijks navolgbare figuren in de nok van de tent. Als een ware vliegkunstenaar. Een verre nazaat van ‘Het Schrijverken’ van Guido Gezelle.

In de piste houdt de pianist zich nog altijd aan de partituur die op de standaard prijkt. Uit de zwarte, geopende vleugel stijgt de muziek op, als een wolk van klanken die in de ruimte van de tent gaat zweven. Een enkele componist heeft zelfs voorgeschreven hoe een pianist die wolk als het ware kan laten verstenen tot een massieve klankmassa, maar daar is in dit geval geen sprake van. De muziek heeft weliswaar een eigentijdse, door herhaling versterkte stuwkracht, maar er klinken ook poëtische flarden uit vervlogen dagen in door. Het begint er steeds meer op te lijken dat de libel zich daadwerkelijk door de klanken laat meevoeren. Het kost hem ogenschijnlijk geen enkele moeite. Het sierlijke beestje gaat volkomen in zijn bewegingen op. Een choreografie van hetzelfde en steeds anders. Arabesken. Uitgevoerd door een pianist en een vliesvleugelige. Je zou bijna denken dat het gespeelde stuk speciaal voor de libel is geschreven.

Dan is het afgelopen. Nadat de pianist Ivo Janssen het volle, bijna negentiende-eeuwse slotakkoord van *Natalon in E* heeft aangeslagen, een bij het publiek geliefde compositie van Simeon ten Holt,

valt hem een staande ovatie ten deel. En de niet aanwezige componist eigenlijk ook. Tot drie keer toe moet de pianist terugkomen in de plotseling veel benauwdere ruimte. Elke keer dat hij de piste weer betreedt, neemt hij niet alleen het geestdriftige applaus in ontvangst, mede namens de componist, maar hij lijkt zich ook steeds een beetje ongemakkelijker te voelen. Wat zo'n staande ovatie al niet vermag. Bijna verontschuldigend kijkt de pianist het applaudiserende publiek aan. Alsof hij dat vijfdelige pianostuk waarin, naast allerlei repetitieve elementen, onmiskenbaar de melodische echo's van Bach, Chopin en Schumann doorklinken, eventueel nog wel een keer zou willen spelen. Uiteindelijk verlaat hij dan toch de muzikentent, gevolgd door de toehoorders, ongeveer honderd in getal.

Als de tent is leeggestroomd, de eiken banken in al hun eenvoud bij de inmiddels doodstille, maar nog altijd geopende vleugel achterblijven, blijkt ook de libel gevlogen. Zou hij op weg zijn gegaan naar de componist die, noodgedwongen aan huis gekluisterd, een paar straten verderop woont? Het valt niet uit te sluiten dat de libel de oude meester nog even heeft willen verwittigen hoe het recital is afgelopen. Nog eenmaal opgaan in gracieuze, sprekende gebaren – als was het de laatste daad in zijn korte leven.

Stel nu dat de libel nog niet aan het einde van zijn krachten is, nadat hij het idyllische huisje van de componist heeft bereikt en als een jufferse Achilles, wentelwiekend om het oude hoofd van de toondichter die als altijd aan zijn werktafel zit, de jongste muzikale tijdingen heeft overgebrieft. Wat zou het energieke insect na zo'n glanzend leven dan nog te wensen hebben? Na zijn grootse, muzikale avontuur resten hem hoogstens nog een paar omzwervingen in geleende tijd. Zo is het leven, ook voor hem. Nieuwsgierig dra lend boven de vele krabbels die de componist in zijn hoekige handschrift op het groene vloeiblاد heeft gemaakt, vliegt hij ineens over de vleugel heen, het zonlicht tegemoet dat langs de openstaande tuindeuren strijkt. Alsof hij op dat eigenste ogenblik weet wat zijn uiteindelijke bestemming zal zijn. Nee, niet terug, langs de afgelegde weg tussen de muzikentent op de buitenplaats en het kleine domicilie van de toondichter, maar verder. Hij wil nogmaals de uitdaging van die hele afstand aangaan, maar dan in een andere richting, bij-

voorbeeld in een scherpe hoek schuin naar het zuiden: terug naar het geboortehuis van de componist. Stond dat niet in een dichtbegroeide tuin vol betoverende geuren en kleuren? Een paradijs voor elk levend wezen, en dus ook voor een frêle libel.

De hele levensweg die de componist Simeon ten Holt zowel in artistieke als in fysieke zin heeft afgelegd, wordt, op een paar zinrijke omzwervingen na, gemarkeerd door deze beide onderkomens in Bergen. Hij kwam op 24 januari 1923 – om klokke acht in de morgen – ter wereld in het huis met de blauwe luiken aan de Doorntjes 11, toentertijd nog een zandweg aan de rand van het kunstenaarsdorp. Zijn vader, de schilder Henri ten Holt, had dat huis met belendend atelier laten bouwen. Het was gefinancierd door zijn schoonvader Dolf Cox, ooit de trotse eigenaar van rubberplantages in het toenmalige Nederlands-Indië. Na de beurskrach van 1929 dreigde het

11

Simeon ten Holt,
circa 1925

onderkomen te worden verkocht. Dankzij een welgestelde zuster van Henri ten Holt, door hem laconiek ‘tante Zus’ genoemd, bleef het huis met de blauwe luiken tot na de dood van de kunstschilder in het bezit van de familie.

Simeon Petrus ten Holt, vernoemd naar zijn ook al niet onbemiddelde, zij het betrekkelijk jong gestorven grootvader van vaderszijde, medeoprichter van de Utrechtsche Levensverzekeringsmaatschappij, groeide ondanks het betrekkelijk sobere bestaan aan de Doorntjes in een sfeer van ‘artistieke aristocratie’ op. Niet zelden bezigden Henri ten Holt en zijn vrouw Catherina – ‘Kitty’ – Cox de Franse taal, al was het maar om hun kinderen buiten het gesprek te sluiten. De jonge Simeon wist niet beter of zijn vader was in het atelier aan het werk. Nogal eenzellig. Henri ten Holt liet zich onder meer leiden door de ‘hoge beginselen’ van De Nieuwe Kring. Deze in 1916 opgerichte vereniging stond de ‘bevordering der nieuwe kunst’ voor. Haar leden namen het bestaan in het ondermaanse buitengewoon ernstig. Hun denken kende slechts één dimensie: de diepte. Uit onvrede met de verbrokkelde beschaving en de moderne kunst van het Avondland aan het begin van de twintigste eeuw zocht ze naar ‘een nieuwe kristallisatie van het absolute’. De Nieuwe Kring beoogde ‘een stijlkunst die de weerspiegeling was van het onveranderlijke dat aan het leven inhoud en bestendigheid gaf’. Dit hield bijvoorbeeld in dat de veranderlijke natuur niet zonder meer mocht worden afgebeeld. Het laatimpressionisme van de schilder Paul Cézanne en het gematigd kubisme van zijn collega Henri Le Fauconnier vormden de belangrijkste inspiratiebronnen van De Nieuwe Kring, evenals de droom van de Wil-loze rede, bedacht door de filosoof Arthur Schopenhauer, en in het verlengde daarvan de oude schoonheidsidealen van Plato. Verheven zaken. In de praktijk kwam het streven van de Bergense hemelbestormers erop neer dat ze geestelijke verdieping en zelftucht predikten. Dit alles werd in nogal esoterisch en oosters-mystiek getoonzette verhandelingen geboekstaafd in *Het Journaal van De Nieuwe Kring*, onder redactie van de schrijver C.A. Wijnschenk Dom en de wiskundige Pieter Talma. Beide redactieleden waren ook filosofisch geschoold. Iemand als de dichter J.C. Bloem die menige vakantie in Bergen doorbracht, maakte zich nogal vrolijk over het ‘indigeste moffrikaanse gefilosofeer van mijnheer Talma’ en de ‘pre-

tentieuze leuterpraat van de heer Wijnschenk Dom'. Allemaal 'dilettantengedoe'. Daarentegen beschouwde de criticus Kees Fens die bedoening in Bergen veeleer als 'ontroerend idealisme'. Voor zichzelf vertaalde Henri ten Holt de uitgangspunten van De Nieuwe Kring als volgt:

Wij hebben de natuur verloren, wij kunnen haar niet meer zien. (...) Wij moeten haar toch leren zien voor wij iets zullen zijn, en ik moet haar weer leren zien omdat ik haar schilderen moet en nu haar niet schilderen kan; omdat ik nooit een goed schilder zal zijn wanneer niet mijn stof dat is, wat in alle mensen en dieren en dingen natuur is, wat ik dan met mijn geest, mijn hartstocht en mijn verbeelding heb te verwerken. Zie ik haar niet, dan is mijn stof de schijn van het wezen en het werk wordt niets.

13

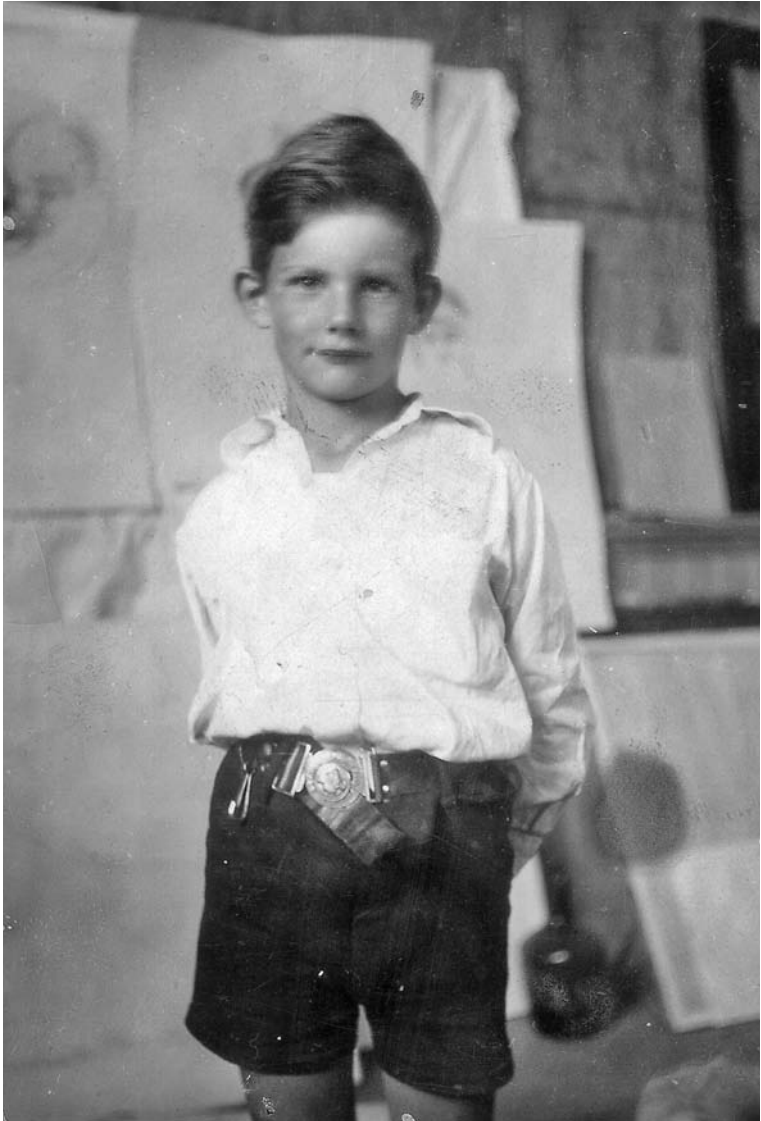
Aldus een van Ten Holts artistieke motto's. Dat is overigens rechtstreeks terug te voeren tot Schopenhauers droom. Als de rede zich van de Wil zou kunnen bevrijden, al was het maar voor enkele ogenblikken, dan zou de Wil zich ontspannen om te spelen, met als gevolg dat de rede zuiver zou kunnen zien. Deze schouwing is voorbehouden aan de wijsbegeerte, de kunst en vooral de muziek.

Tezamen met de beide theoretici Wijnschenk Dom en Talma behoorde Henri ten Holt tot de kerngroep van De Nieuwe Kring. Daarnaast schaalden de componist Jakob van Domselaer en de schilders Thé Lau – grootvader van de gelijknamige zanger – en Jaap Weijand zich bij dit illustere gezelschap. Korte tijd was ook de dichter P.N. van Eyck lid van de kring. En, niet te vergeten, de beeldhouwer John Rädecker en de schilder Matthieu Wiegman. Laatstgenoemde ontpopte zich weldra als een van de belangrijkste figuren binnen de ontluikende Bergense School. Al deze kunstenaars kwamen in huize Ten Holt over de vloer, met uitzondering van Wiegman. Die werd als volbloed katholiek toch liever een beetje op afstand gehouden.

De ideologische verschillen tussen enerzijds de theoretici en anderzijds de kunstenaars van De Nieuwe Kring kwamen steeds nadrukkelijker aan de oppervlakte. Henri ten Holt verwoordde zijn positie in deze controversie tussen beide partijen op niet mis te verstane wijze: het lichaam protesteert tegen de ziel, de zinnen tegen

de geest. In de zomer van 1917 zag Ten Holt zich genoodzaakt uit de vereniging te stappen, al bleef hij de rest van zijn leven dromen van een ware Nieuwe Kring in een nieuwe maatschappij. Ook de andere kunstenaars kregen steeds meer problemen met het filoso-

14

Simeon ten Holt in het atelier van zijn vader, circa 1930

fische geblaas en het gebrek aan artistiek inlevingsvermogen van Wijnschenk Dom en Talma. Eind 1919 viel dan ook definitief het doek voor De Nieuwe Kring. Daarna bleef Henri ten Holt overigens nog wel contact met Talma houden, zelfs nadat deze als katholieke bekeerling uit Nederlands-Indië was gerepatriëerd en tot de orde der Benedictijnen was ingetreden. Een vriendschap die bij tijd en wijle de warmte van een verwoede vijandschap had.

Afgezien van de leden van de voormalige Nieuwe Kring kwamen ook andere kunstenaars bij Henri ten Holt op bezoek, Charley Toorop bijvoorbeeld, de graficus Ben Essers en soms zelfs Willem Sandberg, de legendarisch geworden directeur van het Stedelijk Museum in Amsterdam. En dan waren er nog de schrijvers, zoals de dichter Adriaan Roland Holst die Ten Holt met enige regelmaat bezocht. Meer dan eens dommelde hij in slaap bij de niet altijd even logisch opgebouwde betogen van de schilder. De jonge Ten Holt zag al deze cultuurdragers vol verwondering voorbijkomen. Hij kan zich zelfs nog herinneren dat de dichter Albert Verweij in een koetsje deftig over het zandpad aan kwam rijden.

Getogen in zo'n artistiek milieu was Simeon ten Holt als vanzelf voorbestemd voor een leven in de kunsten. Evenals zijn oudere broer Friso en zijn jongere zus Gezina, roepnaam: Sientje, beschikte hij over het nodige talent voor de beeldende kunsten. Van jongs af zat hij al gebogen over zijn pentekeningen. Deze belangstelling verflauwde toen hij hoorde hoe zijn vader in zijn atelier muziek zat te maken: 'Mijn vader was een soort tovenaars voor mij. Behalve een kunstenaar in hart en nieren was hij ook een goede muzikant. Hij speelde viool. Dat deed hij, naar het schijnt, met een zekere virtuositeit. In mijn jongste jaren heeft hij die viool aan de wilgen gehangen – vraag me niet waarom! Er stond ook een piano in zijn atelier: een Mason & Hamlin. Daar speelde hij eindeloze improvisaties uit eigen fantasie op, maar ook onder meer de *Mondscheinsonate* van Beethoven en de *Arabeske* van Schumann. Ik verbaasde mij erover dat hij al die klanken uit dat instrument kon toveren.'

Hoorde Ten Holt 's avonds dat zijn vader weer achter de piano was gekropen, dan klom hij stilletjes zijn bed uit om aan de deur van het atelier te gaan staan luisteren: 'Hoe kreeg hij dat toch allemaal voor elkaar, die prachtige klanken! Dat wilde ik ook kunnen.'

Simeon ten Holt heeft zijn composities vaak zelf gespeeld, meestal in de beslotenheid van bunker of studio aan huis, en dan alleen voor familie en andere kennissen, soms in het openbaar, in de danszaal van De Rustende Jager of de Ruïnekerk. Van dit alles is helaas weinig op geluidsdrager bewaard gebleven.

Maar zie: na de dood van de componist werden her en der bandopnamen ontdekt waarop Ten Holt eigen werk speelt. Een van de grootste verrassingen bleek zich te bevinden in het archief van de componist/pianist Andries Hubers uit Warmenhuizen: een tape van *Canto Ostinato*. Solo op piano. Gespeeld door Ten Holt zelf. De aller-eerste bandopname van deze compositie – toen ze nog ‘Perpetuum’ heette. Ten Holt had het stuk in het voorjaar van 1978 in zijn privé-studio aan de Loudelsweg opgenomen op een Revox. De oerversie. Hij liet de tape aan Hubers horen. Overtuigd gingen beiden aan de slag met die eerste versie voor solo piano. Met alle gevolgen van dien.

Al eerder, toen Ten Holt nog leefde, had Kees Tazelaar, op verzoek van NEAR-coördinator Hannah Bosma en J. Heymans, de elektronische composities van de Bergense componist, ondergebracht in de archieven van het Instituut voor Sonologie, gedigitaliseerd. Deze stukken waren deels in de studio’s van het Instituut voor Sonologie in Utrecht gemaakt, deels in zijn privéstudio. Toen de componist deze verloren gewaande opnames voor het eerst sinds lange tijd weer hoorde, wees hij erop dat in het tweede probeersel van zijn zes *Aforismen*, op een VCS3 synthesizer gespeeld, al een eerste kiem van de melodie van *Canto Ostinato* is te horen. Hij noemde deze elektronische compositie: ‘Zeer oude melodie’.

Niet alleen in zijn huisstudio, ook in de bunker werd werk van Ten Holt opgenomen. In het weekend van 10 en 11 september 1966

had hij er, samen met gitarist Pieter van der Staak en ‘metallofonist’ Jan van Wijk, de muziek voor de korte speelfilm *Kockyn, een kermiskroniek* van Rein Bloem uitgevoerd. Zelf bespeelde hij bij die gelegenheid de piano, daartoe speciaal geprepareerd. Jef Nassenstein had deze uitvoering op een Nagra vastgelegd. De oorspronkelijke geluidsopname van ruim negen minuten bleek onvindbaar, maar de gedigitaliseerde rolprent bood voor een deel daarvan uitkomst.

412

En er was nog meer werk van Ten Holt voorhanden. Zo stond hij een in zijn studio gemaakte opname van de door hemzelf gespeelde *Kompositie I* en *Kompositie II* af ten behoeve van ‘een muzikale groepstentoonstelling’ in de vorm van de eerste cd van het Kunstenaars Centrum Bergen: *Plein Zeven* (1994). Informatie ontbreekt over wanneer de componist de beide stukken op tape heeft ingespeeld. Zijn leerling Jan van Wijk bewerkte de opname voor de cd die onder meer ook werk van Andries Hubers bevat. Dit zijn de oudste stukken van Ten Holt, door de componist zelf gespeeld, voor het nageslacht bewaard.

Al deze ‘huiskamerstukken’ zijn als bijlage bij deze monografie over Simeon ten Holt bijeengebracht op een cd. Bij wijze van akoestische illustratie. *Arabesk* – de cd:

- 1 *Canto Ostinato* – ‘Perpetuum’,
de oerversie voor solo piano (1978) 23:35
- 2 *Aforisme 2* – ‘Zeer, oude melodie’ (1972) 4:36
- 3 *Kockyn, een kermiskroniek* – fragment (1966) 5:55
- 4 *Kompositie I* en *II* (1942) 9:14

Deze cd kwam tot stand dankzij de bereidwillige medewerking van Museum Kranenburgh en Colette Noël. De opnamen van *Canto Ostinato*, *Aforisme 2* en *Kockyn, een kermiskroniek* werden gemasterd door Cor Dekker, die van *Kompositie I* en *II* door Jan van Wijk.